

- VERSCHUEREN, JEF 1999. Understanding pragmatics. Arnold, London – New York – Sydney – Auckland.
- VERSCHUEREN, JEF 2009. Introduction: The pragmatic perspective. In: VERSCHUEREN, JEF – ÖSTMAN, JAN-OLA szerk., Key notions for pragmatics. Handbook of pragmatics highlights 1. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1–27.
- WUNDERLICH, DIETER 1972. Linguistische Pragmatik. Athenäum, Frankfurt.

Pragmatics research in Hungary

This paper has two aims. First, it presents a brief overview of the history of pragmatics, as well as of the circumstances of the appearance and spread of pragmatics in Hungary. On 15 May, 2012, a round table was organized by the Society of Hungarian Linguistics in Budapest which aimed to provide a possibility to demonstrate pragmatists' results before the Hungarian linguistics community and to initiate professional research cooperation within the field of pragmatics. The second goal of this paper is to give a short introduction to the present special issue on Hungarian pragmatics research, containing articles that are the written versions of the Budapest round-table talks.

Keywords: linguistic pragmatics, history of pragmatics, formal approach to pragmatics, functional approach to pragmatics, pragmatic research.

NÉMETH T. ENIKŐ – TÁTRAI SZILÁRD

A látens összetevők vizsgálata a magyarban

1. A 2012. év tavaszán a Magyar Nyelvtudományi Társaság Budapesten megrendezett Pragmatikai Kerekasztal című fórumán a nyelvészeti pragmatika kutatása terén végzett kutatómunkám három fő témájaként – az empirikus alapú nyelvészeti kutatások körébe tartozóan – a szinonimitás lexikális szemantikai, illetőleg lexikális pragmatikai vizsgálatát, az ún. látens összetevők (angol terminussal: unarticulated constituents) azonosításának tanulmányozását, valamint a beszédaktusok kontrasztív szemléletű összevetését jelöltem meg. Nézetem szerint a pragmatika a nyelv reprezentációs szintjeinek olyan, nem autonóm komponensét képezi, amely együttműködésben, kurrens szakmai kifejezést használva interfész viszonyban áll a nyelv más reprezentációs szintjeivel, így például alapvetően a szemantikával, a lexikon komponensével, a szintaxisal, a diskurzus területeivel. A szinonimitás vizsgálata alapvetően érinti a lexikális szemantika és a napjainkban radikálisan fejlődő lexikális pragmatika vizsgálati skópuszát, de interfész viszonyban áll egyúttal a diskurzuskohézió megvalósulásával is. Sőt, a kurrens szintaktikai modellek keretében végzett, az argumentumszerkezettel és a mondatok aktuális tagolásával foglalkozó funkcionalista szemléletű vizsgálatok rámutatnak interfész viszonyára a szintaxis komponensével is. A látens összetevők vizsgálata a szemantika, a pragmatika és a szintaxis együttműködésének jeleire mutat rá. A beszédaktusok megvalósításában pedig alapvetően pragmatikai, szemantikai, szintaktikai, és szövegtani jellegű tényezők játszanak szerepet. Három központi kutatási témám közül az alábbi rövid terjedelmű tanulmányban

a hazai szakirodalomban talán kevésbé tárgyalt látens összetevők vizsgálatával foglalkozom.

A megnyilatkozások felszíni reprezentációjában kifejezetlenül maradó ún. látens összetevők azonosítása és vizsgálata a 21. század első évtizedében vált nemzetközi szinten a nyelvészeti pragmatikai kutatások egyik központi témájává. A terminust az amerikai nyelvfilozófus JOHN PERRY (1993: 206) honosította meg a téma szakirodalmában egy évtizeddel korábban. A mondatok (nem is a pragmatika, a nyelvhasználat alapegységének számító megnyilatkozások) olyan propozicionális vagy konceptuális konstituensét értette alatta, amely nem nyer explicit nyelvi kifejeződést. A releváns szakirodalom klasszikus példája az *It's raining. [Esik az eső.]* megnyilatkozás, ami a felszínen nem tartalmazza a történet helyét és idejét. RECANATI (2002: 316–8) is rámutatott arra, hogy a hiányzó konstituensek ugyanakkor részét képezik a megnyilatkozás valóság tartalmának, a propozíció megalkotásakor következtetési tevékenysége során releváns módon számol velük a kommunikációs partner. Az ilyen, történéseket kifejező propozíció valóság tartalma megkívánja a hely és az idő értelmezhetőségét. A szakirodalom „alulspecifikáltnak” („alul-artikuláltnak” – „under-articulated”) nevezi az olyan kommunikátumot, amelyben nem fejeződnek ki lexikálisan mindazok az elemek, amelyek szükségesek a kommunikátum valóságfeltételeinek biztosításához (HUANG 2012: 313). Azaz a látens összetevők kontextuális ismerete nélkül a megnyilatkozás nem tekinthető teljesnek. Lényegi sajátága a látens összetevőknek az, hogy ők a megnyilatkozás kontextuális bázisából adódóan következtethetők ki, hívódnak elő, nem pedig egy lexikális kifejezés implicit tartalmához kötődnek. BACH (1994: 268–9), az ilyen irányú kutatások egyik irányadó teoretikusa 1994-ben még argumentum eredetűeknek tartotta őket, és a megnyilatkozások parametrikus alulspecifikáltságáról beszélt. Ugyanakkor példaelemzéseiben (pl. *Steel isn't strong enough. [Az acél nem elég erős.]*) ő is helyesen mutatott rá arra, hogy bizonyos látens komponensek hiánya mellett szintaktikailag ugyan helyes lehet egy mondat, szemantikai és konceptuális tekintetben azonban mégis hiányos marad, azaz ahhoz, hogy igaz vagy hamis legyen a tartalma, kiegészítésre szorul. A látens összetevők tehát propozicionálisan száliensek (salient) a megnyilatkozásban reprezentált lexikális kifejezésekkel. CAPPELEN és LEPÖRE (2007: 203) mutatnak rá arra, hogy a nem látens státusú adverbális elemek csupán lexikális kiegészítőként funkcionálnak, a propozicionális tartalom nem követeli meg intuitív alapú előhívásukat a megnyilatkozás interpretálásakor. Például a *John drove to Cleveland last night. [János múlt éjjel Clevelandbe vezetett.]* mondat nem követeli meg a *gyorsan* adverbium aktiválását propozicionális tartalmának dekódolásakor. A *gyorsan* adverbális kifejezés pusztán szabad határozóként szerepel a mondatban. Nélküle is konstatalható a mondat propozicionális igazságtartalma, rá vonatkozóan nem áll fenn a konceptuális száliencia, azaz a fogalmi alapú lexikális illeszkedés/illeszthetőség függősége.¹

A látens argumentumok státusának kérdése látszólag közel áll az ún. imp-

¹ Ha viszont a *drove* igét a példában magyarra a *hajtott* igével fordítjuk, az már implikálhatja a *gyorsan* konstituens jelentését.

licit argumentumok megítéléséhez, amelyek szintén a felszíni reprezentációból hiányzó összetevők. Ugyanakkor tetten érhető egy lényeges különbség közöttük. NÉMETH T. ENIKŐ (2008: 72) meghatározása szerint implicit argumentumnak tekinthető „minden olyan, az ige lexikai-szemantikai reprezentációjában szereplő, de lexikailag realizálatlanul hagyott argumentum, amelynek a jelenlétét a megnyilatkozásban lexikai-szemantikai, grammatikai (fonológiai, morfológiai, szemantikai, szintaktikai), diskurzus és/vagy pragmatikai evidenciák igazolják”. BRENDAN S. GILLON (2012: 314–5) az ilyen elemeket implicit bővítményeknek tekinti. A két szerző gyakorlatilag ugyanazokat az ige- és példatípusokat elemzi. Hivatkozott tanulmányában NÉMETH T. ENIKŐ (2008: 73) megjegyzi, hogy „[a]z implicit argumentum fenti meghatározása magában foglalja, de terminológiailag nem különíti el a szemantikai irodalomban előbukkanó implicit argumentum és a nem artikulált vagy másképpen fogalmazva: ki nem mondott konstituens fogalmát (*unarticulated constituents*)”. A magam részéről fontosnak tartom kiemelni, hogy míg az implicit argumentumok legfontosabb sajátága az, hogy argumentum státusuknál fogva mondatok verbális funkciójú lexikális kifejezéseinek vonzaskörébe tartozó elemek, azok jelentésének mondatsemantikai irányú kiterjesztését képezik, addig a látens konstituensek alapvetően nem függvényei a verbális komponens lexikális tartalmának és szintaktikai potenciáljának, azaz nem feltétlenül rendelkeznek argumentum státussal, funkcionálisan az implicit argumentumoknál tágabb terjedelmű kategóriát képeznek. Azonosításuk komplexebb fokú, enciklopédikus ismeretekre támaszkodó implikációs alapú inferenciális tevékenységet igényel a befogadó részéről.

2. Az alábbiakban egy kísérleti vizsgálatot mutatok be, melyben azonos lexikális egységeket tartalmazó predikációk morfoszintaktikai variációiban vizsgálom a birtokviszony birtokos tagjának funkcionális szemantikai-pragmatikai értelmezését. A birtokos kontextuális funkciója rejtve marad a mondatreprezentációk felszínén, de háttérismeretekre támaszkodva implikációval inferenciálisan azonosítható, azaz kontextuális státusa a felszíni reprezentációban nem artikulált, de látensen jelen van.

Kísérletemben 40 magyar anyanyelvű felnőtt alany vett részt, zömében különféle szakos egyetemi hallgatók és nem nyelvész képzettségű kollégák. A vizsgálatot a példamondatokot tartalmazó kérdőívet használva szóbeli interjú formájában hajtottam végre. Alanyaimat arra kértem, értelmezzék az egyes mondatokban szereplő birtokos funkcióját, kilétét, potenciálisan kontextusba helyezve a tárgyalt mondatpéldányokat. Csak az azonnal adott, spontán reagálások eredményét vettem figyelembe. Vizsgált példáimat és a birtokos minősítésének eredményeit az alábbi lista tartalmazza. (Az értelmezés vagylagosságát, kettősségét gondolatjelezzel adom meg.)

- (1) a) *A kése éles volt.* használó: 37, készítő: 0, használó – készítő/eladó: 3]
- b) *A késeik élesek voltak.* [használó: 28, készítő/eladó: 12]
- c) *A késük mindig éles volt.* [használó: 36, készítő/eladó: 4]
- d) *A késeik midig élesek voltak.* [használó: 25, készítő/eladó: 15]

- (2) a) *A kávéja finom volt.*
[készítő/eladó: 25, fogyasztó: 12, készítő/eladó – fogyasztó: 3]
 b) *A kávéja mindig finom volt.*
[készítő/eladó: 28, fogyasztó: 6, készítő/eladó – fogyasztó: 6]
 c) *Az ő kávéja finom volt.*
[készítő/eladó: 19, fogyasztó: 18, készítő/eladó – fogyasztó: 3]
 d) *Az ő kávéja mindig finom volt.*
[készítő/eladó: 33, fogyasztó: 5, készítő/eladó – fogyasztó: 2]
- (3) a) *A bablevese jó volt.* [készítő: 27, fogyasztó: 10, készítő – fogyasztó: 3]
 b) *A bablevesük jó volt.* [készítő: 37, fogyasztó: 0, készítő – fogyasztó: 3]
 c) *A bablevese mindig jó volt.*
[készítő: 37, fogyasztó: 0, készítő – fogyasztó: 3]
 d) *A bablevesük mindig jó volt.*
[készítő: 36, fogyasztó: 0, készítő – fogyasztó: 4]
 e) *Az ő bablevese jó volt.* [készítő: 19, fogyasztó: 16, készítő – fogyasztó: 5]
 f) *Az ő bablevesük jó volt.*
[készítő: 28, fogyasztó: 10, készítő – fogyasztó: 2]
 g) *Az ő bablevese mindig jó volt.*
[készítő: 35, fogyasztó: 5, készítő – fogyasztó: 0]
 h) *Az ő bablevesük mindig jó volt.*
[készítő: 35, fogyasztó: 3, készítő – fogyasztó: 2]
- (4) *Péter ebédje bőséges volt.*
[készítő: 0, fogyasztó: 28, készítő – fogyasztó: 12]
- (5) a) *Az ajándéka értékes volt.* [adó: 10, kapó: 18, adó – kapó: 12]
 b) *Az ajándéka mindig értékes volt.* [adó: 28, kapó: 10, adó – kapó: 2]
 c) *Az ajándékuk értékes volt.* [adó: 19, kapó: 19, adó – kapó: 2]
 d) *Az ajándékuk mindig értékes volt.* [adó: 22, kapó: 12, adó – kapó: 6]
- (6) a) *A kefeje rendkívül erős volt.* [készítő/eladó: 9, használó: 25, neutrális: 6]
 b) *A kefejük rendkívül erős volt.*
[készítő/eladó: 21, használó: 15, neutrális: 4]
- (7) a) *Péter rajza igen szép volt.* [készítő: 40]
 b) *Péter rajzai igen szépek voltak.* [készítő: 40]
- (8) a) *A mellénye jó meleg volt.* [használó: 40]
 b) *A mellényei melegek voltak.* [használó: 25, készítő: 15]
 c) *A mellénye mindig jó meleg volt.* [használó: 40]
 d) *A mellényei mindig jó melegek voltak.*
[használó: 24, készítő/eladó: 13, használó – készítő: 3]

- (9) a) *Az órája pontos volt.* [használó: 33, készítő/eladó: 5, locus (torony): 2]
 b) *Az órái pontosak voltak.*
 [használó: 22, készítő/eladó (órás): 16, locus (torony): 2]
 c) *Az órája mindig pontos volt.* [használó: 37, tanár: 3]
 d) *Az órái mindig pontosak voltak.*
 [használó: 25, készítő/eladó (órás): 13, tanár: 2]
 e) *Az órája érdekes volt.*
 [használó (időmérő eszköze): 12, készítő: 2, tanár: 24, tanuló: 2]
 f) *Az órái érdekesek voltak.*
 [használó (időmérő eszköze): 5, készítő/órás/eladó: 5, tanár: 26, tanuló: 4]
 g) *Az óráik érdekesek voltak.* [tanár: 30, tanuló: 8, készítő: 2]
 h) *Az ő órái mindig érdekesek voltak.*
 [tanár: 35, tanuló: 3, készítő/órásmeister: 2]

Azonos lexikális bázissal rendelkező példáimat három paraméter mentén variáltam. Az (a) példák mellett meg kívántam vizsgálni, mennyire befolyásolja a birtokos fogalmi keretre alapozott minősítését a példa többes számra történő átalakítása, a *mindig* kvantor betoldása, illetve az *ő* funkcionálisan birtokos névmási szerepeltetése. A tesztelés tárgyát képező mondatok tematikailag különféle fogalmi kereteket reprezentáltak.

3. Mindezek alapján megfigyelhető, hogy alanyaink megítélése a birtokos kontextuális szerepét illetően alapvetően két paraméter mentén volt megosztott: a predikátum lexikális tartalmától függően vagy a birtokot „használó”, „fogyasztó”, „kedvezményezett recipiens” funkcióját azonosították, vagy pedig ezzel szemben (esetleges figuratív értelmezéssel is) a birtoktárgy „készítőjét”, „eredetét”. Az (1) példásor birtokosainak interpretációja dominánsan a birtok, a kés „használóját” és kisebb mértékben „készítőjét” vagy „eladóját” fogalmazza meg. A „készítő/eladó” értelmezése viszonylagosan emelkedett a többes számú forma és a *mindig* kvantor betoldása mellett. A (2) és (3) példásor birtokosainak értelmezése a bennük közös lexikális mezőt illető fogalmi keret, „étel vagy ital birtoklása” alapvető participiánsainak, a „fogyasztónak” vagy a „készítőnek” azonosítása mentén történt. Mindkét példásorban markánsabb a birtok eredetét kifejező „készítő” értelmezése, amit a *mindig* szerepeltetése szignifikánsan erősített. Látható módon befolyásolta a megoszlást a betoldott *ő* birtokos névmás, melynek a birtokosságot nyomatékosító szerepe mellett viszonylagosan, de nem jelentős mértékben növekedett a „fogyasztó” értelmezésének aránya, azonban nem annyira, hogy szignifikánssá vált volna a „készítő” azonosításával szemben. Ezzel szemben érdekes a (4) példa birtokosának dominánsan „fogyasztóként” történő azonosítása, a „készítő” funkciójának csupán alternatívaként szereplő értelmezése a (2) és (3) példásorban látható keret-reprezentációval rokon, „étkezést” kifejező fogalmi sémában. Az ajándékozás fogalmi keretét megjelenítő (5) példásorban az „ajándékozó” és „ajándékozott” értelmezése viszonylag kiegyenlített. A pluralizáció kis mértékben, a *mindig* kvantor betoldása pedig nagyobb mértékben erősíti az „ajándékozó” szerepének perspektíváját. A (6) két példamondatában a „készítő/

eladó” konceptuális szerepe markánsabban mutatkozott meg a többes számú alak esetében. A (7) mindkét mondata a rajzoló, azaz a „készítő” szerep egyértelmű dominanciáját mutatja. A (8) példásor fogalmi keretének mondataiban a „használó” bizonyult a prominens birtokos szerepnek. Dominanciáját a „készítő” vagy „eladó” perspektívájának irányába csak kis mértékben befolyásolta a többes szám, a kvantor betoldása az óra időmérő eszközként történő fogalmi keret értelmezésében pedig szinte egyáltalán nem (l. a (c) példát). Érdekesnek bizonyultak a (9) példásor értelmezései, mert esetükben a birtokos azonosítása nagymértékben függött az *óra* szó és a rá vonatkozó predikátum, a *pontos* vagy *érdekes* szálienciájától, konceptuális és kontextuális illeszkedésétől. Előbbi esetében az „időmérő eszköz” értelme, míg utóbbinál a „tanóra” fogalmi kerete aktivizálódott domináns módon az alanyok memóriájában. A *pontos* predikátum asszociációs kapcsolata az időmérő eszköz példányaival szorosabb, az *érdekes* predikátumé sem kizárt, szálienciája alacsonyabb fokú, inkább az iskolai foglalkozás kerete és forgatókönyvszerű tételei aktivizálódnak a memóriában, s emiatt értelmezik esetében az alanyok a birtokost a szálienciát prototípusosan megvalósító „tanár” szerepeként, alacsonyabb mértékben tulajdonítva a birtokost a kontextusban szereplő másik prominens tényezőnek, a recipiensnek, azaz a „tanulónak”. Megjegyezzük, hogy a „tanóra” behívott keretében a *mindig* kvantor markáns módon felerősítette az adó, azaz a „tanár” birtokosságának értelmezését.

4. Rövid tanulmányomban az ún. látens összetevők (unarticulated constituents) azonosítását vizsgáltam a magyarban negyven anyanyelvű alannal végzett szóbeli tesztelés alapján. A vizsgálat tárgyát a birtokviszony birtokos tagjának kontextuális alapú, implikált, a mondat felszíni reprezentációjában kifejezetlenül maradó konstituensének inferenciális alapon történő funkcionális, kontextuálisan konceptualizált minősítése képezte. A tesztelt mondatok változatos fogalmi keretrepresentációt jelentettek meg. Azonos lexikális anyagra épülő propozíciók reprezentációs változatait használva vizsgáltuk grammatikai tényezők, így a *mindig* kvantor, a funkcionálisan birtokos névmás *ő*, valamint a többes számú birtokos szerkezet szerepeltetésének hatását a birtokos funkcionális jellegének és szerepének megítélésére. A kísérlet megfigyelései feltárták a propozicionális száliencia, a kontextuális illeszkedés szerepét ebben a folyamatban, valamint rámutattak az inferenciális tevékenységben a lexiko-pragmatikai és szemantikai, valamint a grammatikai komponens együttműködésére, interfész természetű viszonyára.

A látens összetevők tanulmányozása természetesen további, a jelenleginél nagyobb skópuszú, statisztikai eszközökkel alátámasztott vizsgálatokat igényel a hazai és a nemzetközi szakirodalomban egyaránt. Rövid tanulmányom elsődleges célja az volt, hogy felvázolja a témát illető kutatások főbb irányvonalait és szempontjait.

Kulcsszók: látens összetevő, implicit argumentum, fogalmi keret, inferenciális tevékenység, alulspecifikált, száliencia.

A hivatkozott irodalom

- BACH, KENT 1994. Semantic Slack: What is Said and More. In: TSOHATZIDIS, SAVAS L. szerk., *Foundations of Speech Act Theory*. Routledge, London, 267–91.
- CAPPELEN, HERMAN – LEPORÉ, ERNIE 2007. The Myth of Unarticulated Constituents. In: O’ROURKE, MICHAEL – WASHINGTON, COREY szerk., *Situating Semantics: Essays on the Philosophy of John Perry*. The MIT Press, Cambridge (MA), 199–214.
- GILLON, BRENDAN S. 2012. Implicit Complements: A Dilemma for Modal Theoretic Semantics. *Linguistics and Philosophy* 35: 313–59.
- HUANG, YAN 2012. *The Oxford Dictionary of Pragmatics*. Oxford University Press, Oxford.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2008. Az implicit alanyi és tárgyi igei argumentumok előfordulásának lexikai-szemantikai jellemzői. In: *StrNyt*. 4: 71–128.
- PERRY, JOHN 1993. *Problem of the Essential Indexical and Other Essays*. Oxford University Press, Oxford.
- RECANATI, FRANCOIS 2002. Unarticulated Constituents. *Linguistics and Philosophy* 25: 299–345.

Investigating latent (unarticulated) constituents in Hungarian

In the present paper the nature and semantic-pragmatic role of latent, unarticulated constituents are investigated in Hungarian possessive constructions based on testing the inferential mechanism targeted on identifying the type of possessor in nine sets of grammatically varied propositions by 40 adult native speakers. The samples selected represented varied sets of conceptual frames wherein the contextual factors of propositional as well as lexically based saliency were identified. Grammatically based variation (pluralisation in the possessive construction, emphatic occurrence of the functionally genitive personal pronoun *ő* ‘his/her’, as well as addition of the quantifier *mindig* ‘always’ resulted in functional perspective shifts in interpreting the contextual role of the possessor, manifesting the interaction, interfacing of the lexical-pragmatic, semantic, and grammatical components of the language.

Keywords: latent (unarticulated) constituent, implicit argument, conceptual frame, inferential activity, underspecified, salience.

ANDOR JÓZSEF

Pragmatika és nyelvfilozófia: a kommunikatív nyelvhasználatbeli intenciók esete

1. Bevezetés. – A pragmatika tudománya a mai napig sok szállal kötődik a nyelvfilozófiához. A legtágabb hatókörű funkcionális pragmatikaértelmezéseket vagy akár a kognitív pszichológiai irányban haladó fölfogásokat hasonlóképpen alakították és alakítják különböző nyelvfilozófiai nézetek és elméletalkotási minták, mint a nyilvánvalóan analitikus indíttatású klasszikus nyelvészeti pragmatikai területeket.

NÉMETH T. ENIKŐ (2013) „Nyelvhasználat, nyelvtan és pragmatika” című